

SHARQ MASH'ALI

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
ilmiy-uslubiy, ma'rifiy jurnali

4
2024

*Ilmiy-uslubiy,
ma'naviy-ma'rifiy jurnal.
Ta'sischi:
O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim fan va innovatsiyalar vazirligi
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
1992-yildan chiqa boshlagan
Jurnal O'zbekiston Respublikasi
Toshkent shahar matbuot va axborot boshqarmasi
ro'yxatidan qayta o'tgan
(№ 02-0055 26-sentyabr 2014-yil)*

Bosh muharrir:
G. RIXSIYEVA (prof., f.f.n.)

Tahrir hay'ati:
D. SAYFULLAYEV (prof., t.f.d.) (bosh muharrir o'rinbosari)
X. ALIMOVA (prof., f.f.d.) (mas'ul kotib)
A. MANNONOV (prof., f.f.d.)
Q. SODIQOV (prof., f.f.d.)
R. XODJAYEVA (prof., f.f.d.)
SH. SHOMUSAROV (prof., f.f.d.)
Q. OMONOV (prof., f.f.d.)
U. MUHIPOVA (prof., f.f.d.)
D. MUHIDDINOVA (f.f.d.)
X. HAMIDOV (f.f. bo'yicha PhD)
B. ABDUHALIMOV (prof., t.f.d.)
A. XODJAYEV (prof., t.f.d.)
M. IS'HOQOV (prof., t.f.d.)
X. FAYZIYEV (dos., t.f.n.)
D. XODJIMURATOVA (t.f. bo'yicha PhD)
SH. YOVQOCHEV (prof., s.f.d.)
N. ABDULLAYEV (dos., s.f.d.)
A. VAHOBOV (prof., i.f.d.)
R. ABDULLAYEV (prof., i.f.d.)
I. MAVLANOV (prof., i.f.d.)
R. BAHODIROV (prof., fal.f.d.)
E. IZZETOVA (prof., fal.f.d.)
A. SHONAZAROVA (AQSHning Kolumbiya univ. prof.)
G. GLIZON (AQSHning New Mexico univ. prof.)
ONO MASAKI (Yaponiyaning Tsukuba univ. prof.)
LI DJI IN (Koreya Respublikasining Xankuk chet tillar univ. prof.)
V. MESAMED (Isroilning Quddus univ. prof.)
A. GURER (Turkiyaning Anqara univ. prof.)
A. VOROBYEV (Rossiya Fanlar akademiyasi, Sharqshunoslik instituti katta ilmiy xodimi)
G. AVDA (Misr Arab Respublikasining Xelvon univ. prof.)
A. TOHIR (Misr Arab Respublikasining "Al-Hivar" siyosiy tadqiqotlar markazi direktori)
S. KURAYM (f.f. bo'yicha PhD)
H. BAYDEMIR (Turkiyaning Otaturk univ. prof.)

Nashrga tayyorlovchilar:
J. ISMOILOV, H. SULAYMONOVA
L. HAMDAMZODA,
G. HUSHNAZAROVA

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy
Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya va
tarix yo'nalishi bo'yicha ilmiy maqolalar chop
etiladigan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal original-maket asosida bosildi.
Sharq mash'ali, 2024 yil 4-son.
e-mail: nashriyot@tsuos.uz
web-site: www.tsuos.uz

Muallif fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi
mumkin.

SHARQ MASH'ALI

ISSN 2010-9709

MUNDARIJA № 4, 2024-yil

Adabiyotshunoslik

Muhiddinova D. Zamonaviy arab va o'zbek
yozuvchilari asarlarida qur'oniy qissa va
rivoyatlarning badiiy talqini2
Turdiyeva O. Eronda hikoya janri taraqqiyotida
Muhammad Ali Jamolzodaning o'rni7
Ashurova M. Xitoy adabiyotida esse janrining
paydo bo'lishi va taraqqiyoti14
Yusupova D. Siyovush Kasroiylar she'riyatida
Simurg' qushi talqini22
Umarova N. "Quyonglar" qisqa romanida
lakonizm va badiiy til xususiyatlari28
Jo'rayeva X. Husayn Boyqaro – Husayniy
adabiy merosining O'zbekistonda o'rganilishi ...35

Tilshunoslik

Korayem S. Modern linguistic trends in language
education42
Азимджанова Д., Абсаломова Н. Выражение
гнева в персидском языке: лингвистический
и культурологический анализ 54
Abubakirov J. "Gunki monogatari" badiiy til
xususiyatlari va tipologiyasi64
Muxammadjonov A. "Arab tilida sinonimiya,
uning leksik-semantik rivojlanish sabablari:
klassik va zamonaviy yondashuvlar"71
Shukurov A. Arab tilidagi harbiy atamalarni
tasniflashning o'ziga xos xususiyatlari81

Tarix

Xodjimuratova D. Eron davlat boshqaruvi tizimida
diniy va dunyoviy institutlarning o'rni90
Taylaqov T. Falastinning demografik tarixi96

Tashqi siyosat

Xudayberdueva C. Изучение пожилых людей в
геронтологии и их типы 104
Kushanova Y. Markaziy Osiyo va Fransiya
munosabatlari tadqiqotchilar nigohida 113
Sayfullayev N. Turkiya tashqi siyosati bo'yicha
asosiy mafkuraviy yondashuvlar121
Xayrullayeva I. Hindiston ta'lim sohasida xotin-
qizlar ishtiroki va ahamiyati (Uttar-pradesh shtati
misolida 129
Qalandarov O'. Eronning 1979-yildagi
inqilobdan keyin Afg'oniston bilan savdo-
iqtisodiy aloqalarining rivojlanishi 144

SIYOVUSH KASROIY SHE'RIYATIDA SIMURG' QUSHI TALQINI

DINORA YUSUPOVA

O'qituvchi, TDSHU

Annotasiya: Ma'lumki, she'riyat Eronning ijtimoiy tafakkur ahli uchun asrlar davomida o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Eronda shaxsning ahloqiy normalari qadim zamonlardan beri she'riy tarzda shakllantirilgan. Sharq xalqlari adabiyotini, xususan fors she'riyatini tadqiq qilish uchun uning asosiy negizlarini bilish, she'r ilmining klassik va zamonaviy muammolari, o'ziga xos jihatlarini ochib bera olish kabilar tadqiqotchidan talab qilinadigan muhim omillardan sanaladi. XX asr Eron demokratik she'riyatining rivojlanishi unda ijtimoiy mavzuning kuchayishi bilan mashhur edi. She'riyat muammolarining zaruriy ijtimoiy masalalar bilan uzviyligi she'riy ongning tubdan o'zgarishiga olib keldi. She'riyatning asosiy janriy uslublari oxirgi yillarda qisqa lirik she'rlarni tashkil etmoqda. Shoir shahar ko'chalarida hunarmandlar ustaxonasi, xiyobonlar va changli ko'chalarda ko'rgan maishiy manzarani ifodalashi zamonaviy fors she'riyati uchun yangilik edi. Bunday janrlarda yaratilgan eng yaxshi asar chinakam realistik ruhda yozilgan asarlardir. Hozirgi davr Eron she'riyatining adabiy oqimi va yangi she'riy shakl va janrlarning 1970-1980 yillardan keyingi rivoji, janr va uslublari taraqqiyoti, davr she'riyatining badiiy xususiyatlarini tadqiq etish maqolaning asosiy ilmiy maqsadini tashkil etadi.

Maqola sharq she'riyatida, xususan o'zbek va fors she'riyatida simvolik obrazlarining qiyosiy tahliliga bag'ishlanadi. Simurg' qushining o'zbek, fors, turkiy adabiyot hamda "Avesto"dagi talqini qisqacha yoritib o'tiladi. Simurg' qushining o'zbek va fors adabiyotidagi talqini qiyosiy o'rganilib, milliy adabiyotimizning zabardast shoiri Hamid Olimjon va eron zamonaviy she'riyati nomoyandasi Siyovush Kasroiylar ijodi misolida ochib beriladi.

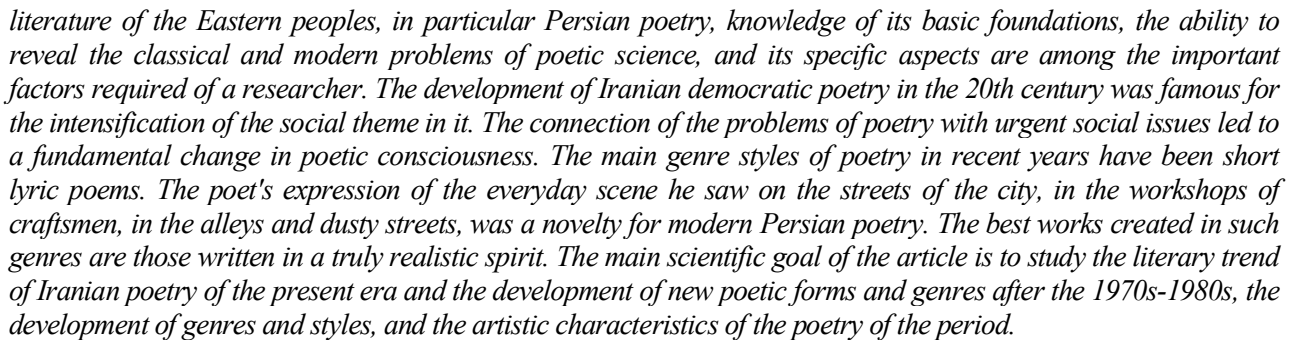
Tayanch so'z va iboralar: Simvolizm, qush obrazi, Simurg', "Avesto", zardo'shtiylik mifologiyasi, Farididdin Attor, Alisher Navoiy, Firdavsiy, Hamid Olimjon, "Parizod va Bunyod" Siyovush Kasroiylar.

Аннотация: Известно, что поэзия на протяжении веков имела особое значение для социально мыслящего народа Ирана. В Иране нравственные нормы человека издревле формировались поэтическим способом. Для исследования литературы народов Востока, особенно персидской поэзии, важно знать ее основные принципы, уметь раскрывать классические и современные проблемы поэзии, уметь раскрывать ее уникальные стороны. Развитие иранской демократической поэзии XX века славилось усилением в ней социальной темы. Интеграция проблем поэзии с необходимыми социальными проблемами привела к радикальному изменению поэтического сознания. Основными жанровыми стилями поэзии последних лет являются короткие лирические стихотворения. Новинкой для современной персидской поэзии было то, что поэт выразил бытовую сцену, увиденную им на улицах города, в мастерских ремесленников, переулках и пыльных улицах. Лучшие произведения, созданные в таких жанрах, — это произведения, написанные в подлинно реалистическом духе. Основная научная цель статьи - исследование литературного течения современной иранской поэзии и развития новых поэтических форм и жанров после 1970-1980-х годов, развития жанров и стилей, художественных особенностей поэзии того периода.

В статье посвящена сравнительному анализу символических образов в восточной поэзии, особенно в узбекской и персидской поэзии. Кратко поясняется трактовка птицы Симург в узбекской, персидской, турецкой литературе и «Авесте». Сравнительно изучается трактовка птицы Симург в узбекской и персидской литературе и раскрывается на примере творчества Хаида Олимджона, великого поэта нашей национальной литературы, и Сийовуша Касрои, современного иранского поэта и спиритуалиста.

Ключевые слова: Символизм, образ птицы, Симург, «Авеста», зороастрийская мифология, Фаридиддин Аттар, Алишер Навои, Фирдавси, Хаид Олимджон, «Паризод и Бунед» Сийвуси Касраи.

Abstract: It is known that poetry has been of particular importance for the social thinkers of Iran for centuries. In Iran, the moral norms of a person have been formed in a poetic way since ancient times. In order to study the

Key words and phrases: Symbolism, bird image, Simurgh, "Avesta", Zoroastrian mythology, Fariduddin Attar, Alisher Navoi, Firdavsi, Hamid Olimjon, "Parizod and Bunyod" Siyovush Kasrai.

Eron adabiy tanqidchiligidagi afsonalarning janr xususiyatlari, afsonaviy qahramonlar va ularning zamonaviy adabiyotda qoʻllanilishi kabi masalalarga alohida eʼtibor berib kelingan. Jumladan, eronlik tadqiqotchi Hasanpur Oloshtiy bu xususda quyidagicha fikr bildiradi: “Afsonalar zamonaviy sheʼrning mazmun - mohiyatini hamda tilini muvozanatda ushlab turuvchi asosiy unsurlardan biri hisoblanadi. Afsonalar garchi qadimgi dunyoga taalluqli boʻlsa-da, insonlar tasavvurida oʻsha davrni gavdalantirgan. Shuningdek, yangi davr va intellegentlar asrida bugungi kun insonlari aql – zakovatida ham oʻz taʼsirini koʻrsatgan”¹.

USULLAR. Eron zamonaviy she'riyatida XX asrning so'nggi choragida ro'y bergan yangilanishlar, ulardagi janr va uslub masalalariga bag'ishlangan tadqiqot ishida tarixiy-qiyosiy tahlil, shuningdek, badiiy tahlil jarayonida tizimli tahlil metodlaridan foydalanildi.

Simurg-sharq xalqlari ogʻzaki poetik ijodidagi afsonaviy qush obrazi; osmonda uchish, uzoq manzilni yaqin qilish haqidagi asriy orzu - umidlarning ramziy ifodasi. Dastlab, Eron mifologiyasida paydo boʻlgan.

23

Avesto”da “*senemurg*” shaklida ishlatilgan. “Avesto”ning XIV yashtida tasvirlanishicha, “*Sayena merug’a*” bahaybat qushi Vorukasha dengizining o’rtasidagi “*hayot daraxti*”ning tepasida uya qurgan. Bulutdek ulug’vor qanotlari bilan “*hayot daraxti*”ni yovuzlik kuchlaridan himoya qiluvchi “*Sayena merug’a*” (Simurg’) haqidagi ilk miflar, nazarimizda, Vorukasha yoki “Qirg’oqsiz dengiz” deb ataluvchi Orol dengizi bo’ylarida, ya’ni qadimgi Xorazm vohasida yaratilgan. “Avesto” mifologiyasi tadqiqotchisi K.V.Treverning ta’kidlashicha, bu xayoliy qush nomi dastlab Sayena-merug’a shaklida bo’lib, “it-qush” degan ma’noni anglatgan ekan. Simurg’ qadimgi zardo’shtiylik mifologiyasida it boshli, qush siyratli asotiriy jonzot sifatida tasvirlangan. Chunonchi, “*Bundaxishn*”da “*o’n birinchi bo’lib tunda yashaydigan mavjudotlar yaratilgan, shulardan ikkitasi – o’z bolalarini ko’krak suti berib boqadi. Bu Senmurv va ko’rshapalak bo’lib, tunda uchadilar. Aytilganidek, tunda kun ko’ruvchilardan it-qush va mushakdor jonivor yaratilgan, chunki ular qushga o’xshab uchadigan, og’zida itniki singari tishlari bor, mushakdor jonivorlar kabi g’orlarda yashaydilar*”. “*Bundaxishn*”ning boshqa bir joyida esa “*qushlar orasida ikkitasi boshqalardan farqli qilib yaratilgan: bu Senmurv va ko’rshapalak bo’lib, og’izlarida tishi bor bo’lgan bu jonivorlar bolasini ko’krak suti berib boqadi*”.

Simurg’ qushi mumtoz adabiyotimizda ham buyuk mutafakkirlarimiz tomonidan nihoyatda go’zal talqin qilingan. Fariddidin Attorning “Mantiqu-t-tayr” va Alisher Navoiyning “Lison ut tayr” asarlari fikrimiz isbotidir.

Attorning “Mantiqu-t-tayr”dagi g’oyaga ko’ra, undagi qushlar Simurg’ning soyasi, xolos. Ya’ni ular Simurg’ga intilganlaridagina ahamiyatli. Qushlar (insonlar)ning bu dunyodagi hayoti hijron va ayriliqda, dostonidagi qushlar so’nggi vodiya Simurg’ bilan birlik kasb etadilar. Navoiy dostonida esa riyozat chekish asnosida poklanib, o’zlaridagi Simurg’ni kashf etadilar.

Navoiy talqinidagi Simurg’ butun insoniyatning yaxlitda erishuvi mumkin bo’lgan Oliy takomil bosqichiga har bir kishi, har bir jamoa o’zicha kamolot hosil qilib yetisha olmaydi. Butun insoniyat (jami qushlar) unga birgalikda intilmog’i, birga-birga parvoz qilib, yo’l mashaqqatlarini birga yengib o’tib erishmoqlari mumkin. Simurg’ – bir qush emas, kamolotning oliy bosqichi – Tavhid bosqichiga ko’tarilib yetgan o’ttiz qush (“si murg”)ning birligi – ma’naviy yagonalik hosil qila bilgan uyg’un insonlar jamoasi, yaxlit insoniyat. Ularning simurg’ sari mashaqqatli yo’li – baxtli va odilona jamiyat sari tarixiy izlanish jarayoni.

Turkiy xalqlarda Simurg’ning Humo, Anqo, Davlat qushi, Baxt qushi, Marqumomo, Kuntubulg’on, Bulbuligo’yo va boshqa variantlari mavjud. Simurg’ obrazi “Qahramon”, “Oynai jahonnamo”, “Rustam”, “Kenja botir” kabi ertaklarda keng tasvirlangan. Bu obraz yozma adabiyotda ham uchraydi.

Simurg’ o’zbek xalq ertak va afsonalarida ijobiy qahramonning do’sti, himoyachisi, hamrohi, uni “*etti zulmat ichi*”dan olib chiquvchi fantastik qush sifatida gavdalanadi. O’zbek adabiyotida “simurg” haqidagi afsonalar asosida atoqli shoir Hamid Olimjon o’zining “Parizod va Bunyod” asarini yozgan. Ularda afsonaviy obraz shartli vosita sifatida mualliflarga qadimgi o’tmishdagi real voqelik haqida fikr yuritish imkonini beradi.

Simurg’ – qadim ajdodlarimizning ibtidoiy tushunchasiga ko’ra, totemistik homiylik timsoli, botirlarga madadkor bo’lmish ulkan qush. Bu go’zal lirik obraz qachon aniq paydo bo’lgani ma’lum emas, ammo Simurg’ bilan bog’liq qadimiy syujetlar Sharq xalqlari folklorida keng tarqalgan. U qahramonni ulkan qanotiga mindirib, Yer osti dunyosiga olib tushish yoki Zaminga chiqarib qo’yish vazifasini uddalay oladi.

O’zbek xalq sehrli ertaklarida tasvirlangan Simurg’ qush ham tarixan “Avesto” mifologiyasidagi *Senmurv* obrazining epik tafakkur tizimidagi evolyutsiyasi natijasida yuzaga kelgan personaj hisoblanadi. Garchi o’zbek ertakchiligi an’anasida Simurg’ning ko’rinishi va funksiyasida Senmurvga xos sifatlar ko’zga tashlanmasa-da, ammo bu afsonaviy qushning qahramonni o’zga olamga olib borishi bilan

bog'liq bir detal unda "it-qush"ga doir ayrim belgilar saqlanganligini ko'rsatadi.¹ "Zorliq bilan Mungliq" ertagida "Simurg" bir tomondan qor - yomg'ir bilan uchib kelibdi va maydalab tashlangan ajdarni yutib yuboribdi"². Bu obraz ishtirok etgan ertaklarda qushning ustiga minib olgancha o'zga olamga safar qilayotgan yoki yorug' dunyoga qaytib chiqayotgan qahramon to manzilga yetguniga qadar Simurg'ni go'sht berib boqadi. Bu esa Simurg' "Bundaxishn"da qayd qilinganidek, "og'zida tishi bor", ya'ni itga o'xshab go'shtxo'r jonzot ekanligini anglatadi. Bizningcha, Senmurv yoki Simurg' qadimgi o'rta osiyo-liklar mifologiyasida it gavdali, qush qanotli afsonaviy jonivor sifatida tasvirlangan.

Keyinchalik esa bu mifologik tasavvurlar unutilib ketdi. Endi u ertak va dostonlarimizda qahramonni mushkul ahvoldan qutqaruvchi, poloponlarini ajdar xurujidan omon saqlab qolgan qahramonni olis manzillarga tez yetkazuvchi, epik qahramonga ko'maklashuvchi xayoliy qush obrazi tarzida tasvirlana boshladi. Aslida esa Simurg' haqidagi mifologik tasavvurlar genetik jihatdan qush tuxumidan chiqqan it hamda qushdek ucha oladigan qanotli it – grifon haqidagi qadimgi mifologik afsonalarga aloqadordir.

Qadimgi kosmogonik mifologiyada Simurg' obrazining olamning samoviy tuzilishi bilan bevosita aloqador bo'lgan afsonaviy hayot daraxti bilan bog'liq holda talqin qilingan. VI asrda pahlaviy tilida (qadimgi fors tilida) yaratilgan "Minokexrat" yodgorligi matnining 62-bobida bu samoviy obraz evolyutsiyasini keng qamrab oluvchi mifik tushunchalar kartinasi namoyon bo'ladi: "*O'liklarga jon ato qiluvchi hayot daraxti Xoma Vorukasha dengizining o'rtasida o'sadi. Hayot daraxtini makon qilgan Semurv (Simurg') ezgulik homiysidir. Har gal uyasidan ko'tarilganda daraxt shoxlaridan minglab yangi novdalar o'sib chiqadi va har safar qo'nganida minglab shoxlar sinib, jami o'simliklar urug'lari turli tomonga sochiladi*".³

Hayot daraxtining samoviy qush bilan bog'liqligi haqidagi tasavvurlar Skandinaviya, Hind-evropa, Sibir, arab xalqlari mifologiyasida ham uchraydi. Shu narsa diqqatga sazovorki, miflardagi hayot daraxtining uchida katta qush tasvirlansa (qadimiy hind-eron miflarida – Simurg', arablarda – Qaqnus), ildizlariga ilon o'ralib yotadi (Skandinaviyaliklar miflarida Nidxegg nomli ilon). Mifik "*hayot daraxti*" "Avesto"da tasvirlangan Xoma (hind mifologiyasida – Soma) yoki "Xvarri" ("Sersuv") nomli daraxtni eslatga, qush va ilon hamda Sharq folkloridagi Semurg' va u uya qurgan katta daraxtga chirmashayotgan ilon obrazlari orasida hayron qolarli o'xshashlik bor.

Firdavsiy sharq dostonchiligida birinchi bo'lib afsonaviy qush Simurg' obrazini yaratdi. G'ayritabiiy kuch va qudratga ega bo'lgan bu parranda Zolning chaqaloqligi davri tasviridan to Isfandiyor dostonigacha bo'lgan voqealarda ishtirok etadi. Simurg' hamisha Zoli Zar va uning avlodlariga eng og'ir damlarda ko'maklashadi. Masalan, "Shohnoma"ning "Rustami dostonning onadan tug'ilishi" bo'limida Rudoba tug'ruq dardidan qiynalib, hushidan ketadi. Hamma sarosimaga tushgan vaqtda Simurg'ning patini yodga olishadi. Zol darrov olov yoqib, Simurg'ning patini olovga tashlaydi. Bir zumda Simurg' samoda paydo bo'ladi. U Zolga qarata shunday deydi:

*Topib keltiringlar olmosdek pichoq,
Bilimdon kimsani topingiz shu choq.
Sanamni may bilan avval mast qiling,
Dilidagi alam shastin past qiling...*⁴.

¹ Тревер К.В. Сенмурв-Паскудж. Собака-птица. – Л., 1937. – С.15-17

² Олтин бешик. Ўзбек халқ ижоди. - Тошкент, 1988, 214-бет.

³ Тревер К.В. Сенмурв - Паскудж. Собака-птица. – Л., 1937. – С.11-12.

⁴ Abulqosim Firdavsiy. "Shohnoma" (Saylanma) T.-2012. B – 92-95

Simurg' o'z yordami bilan Rudobani osonlik bilan darddan xalos etadi va bolaga Rustam deya ism qo'yadilar.

Simurg' odamdek gapiradi, jang-u jadallarda Zoli zar va Rustamga yordam beradi, goh donishmand tabib qiyofasida hayot mushkulotlarini hal etishda insonparvar kishilarga yo'l ko'rsatadi. Firdavsiy tasviricha, Simurg' falakda parvoz qilsa, olamni zulmat qoplaydi, zamin-u zamon larzaga keladi. U kimsasiz sahro o'rtasidagi tog' cho'qqisiga uya qurgan:

*Bir tog' bo'lardi, Elburz degan tog'
Quyoshga yaqin-u, yerdan ko'p uzoq.
U yerda Semurg' uyasi ham bor,
Unda biron kishi topilmas zinhor¹.*

“Shohnoma”da Simurg' osmonda uchib yurishi yoki Zolning da'vati bilan nogahon paydo bo'lishi quyidagicha tasvirlangan:

*Qorong'ulik bo'ldi zum o'tmay havo,
Semurg' uchib keldi u farmonravo.
U qora bulutday yozdi qanotin,
Zulmatga chulg'ab oy, quyosh hayotin².*

Simurg' obrazidan atqqli o'zbek shoiri Hamid Olimjon ham o'zining “Simurg'” dostonini yozishda foydalangan. Firdavsiy “Shohnoma”sidagi Simurg' bilan Hamid Olimjon dostonidagi Simurg' obrazida mushtaraklik mavjud. Har ikkala asarda ham Simurg' insonga do'st, insonning eng og'ir kunlarida u bilan birga bo'ladi. Firdavsiyda Semurg' bolalarining xohishi bilan Zolni boqadi, parvarish qiladi, til o'rgatadi, bilim beradi. Odam jaholatga yo'l qo'yadi, qush esa adolat yo'lini tutadi. U Rustamga ajdar, devlarni, hatto Isfandiyorini yengishga ham yaqindan madadkor bo'ladi. Hamid Olimjon dostonida chin sevgidan yiroq, jaholatga giriftor bo'lgan xon qizi Parizod shartni bajargan Bunyodni qabul qilmay uning halok bo'lishini istab, dev jangiga yuboradi. Inson razolatga yo'l qo'yadi, Simurg' esa Bunyodni jasorat sari yo'llaydi. Bunyodni dev maskaniga eltgan Simurg' jasur yigitning g'alabasiga tarafdorlik qiladi. Semurg'ning qahramon yigit bilan muomalasi hamda Bunyodning dev bilan yakkama-yakka olishuvi va g'alabasi tasvirida “Shohnoma” ga hamohanglik bor.

Zamonaviy eron she'riyatida ham mazkur obrazdan samarali foydalanilgan. 60-yillarga kelib shoirlar ijodida yana bir qancha qush obrazlari qo'shildi. Masalan, Soya, Kasroiy va Jole ijodida qaldirg'och, kaklik va burgut obrazi, Muhammad Zoheriy she'rlarida baklan (qora qush), kanareyka, to'rg'ay qushi, Noderpur she'rlarida esa xud-xud qushidan muayyan simvolik obraz sifatida foydalanishgan.³

Simurg' obrazi - Siyovush Kasroiy asarlaridan o'rin olgan qush obrazlaridan biri. Siyovush Kasroiyning “Siyovush qoni” majmuasidan o'rin olgan “Simurg' qayg'usi” nomli she'rida Simurg' afsonaviy qushini ko'ramiz. Qadimiy asarlar va afsonalarga ko'ra Simurg' bir qush bo'lib, qarindoshlariga yordam berishga boradi va o'zining bir qanotidan yulib ularga beradi. Simurg' ularning yordamchisi bo'lishi uchun faqat uning patini olib olovda kuydirish yetarli bo'ladi. Rustam va Isfandiyor dostonida, Zol zamonida Simurg'ning pati o'tda kuydiriladi. Bu qush Rustamning yarasiga darmon qilishga tayyor edi. Ammo bu qush Siyovush Kasroiyning she'rida biz dastlab uchratgan Simurg' obrazidan farq qiladi. Unda u o'zining ulug'vorligini yo'qotib, qanotidan ajralgan qush sifatida namoyon

¹Hamidjon Homidiy. “Firdavsiy va o'zbek adabiyoti” T.-2012. B-153

²O'sha asar, B-153

³Кляшторина В.Б.Новая поэзия в Иране.-М.1975. С.152

bo'ladi. Garchi dastlab qanotiga ega bo'lib, pahlavonlar va bahodirlar qoshiga shoshilsa-da, ammo endi u o'zining najotbaxsh qudratini yo'qotgan, qanotsiz, huddi "qari chinor", "istirobli va g'amgin" bo'lib qolgan edi. Quyida Siyovush Kasroiyning "Siyovush qoni" dostonidan parcha keltirib o'tamiz:

منم سیمورخ پنهان از نظرها	نهاده آشیانه بر سر کوه
نگاه خسته ام بر رهگذرها	دل بیتاب من در چنگ تشویش
چه رستم ها که آوردم به میدان	به زیر شاهبال سایه گستر
که امید بزرگم یافت پایان	چه بی سامان به هر کوهی پریدم
روان کردم به هر رزمی دلیری ¹	پی آبادی ویرتنه عشق

Tajimasi:

*Tutib o'zga tog' ustin makon,
O'shal Simurg'man ko'zlardan pinhon.
Mening xasta dilim tashvish domida,
Ko'zlarim tikarman yo'lovchiga giryon.
Ushbu mayin par soyasida,
Necha Rustam ko'ribdir bu maydon.
Umidlarim so'nganida,
Bevatan misoli har tog'ga uchdim.
Vayrona ishq obodligi yo'lida
Harbiy jasoratni o'rgatdim²*

Kasroiyning mazkur she'rida qadimgi asarlarda najotbaxsh bo'lgan, ammo hozirda o'z qobiliyatini qo'ldan boy bergan, oddiy xalqdek fikr yuritadigan, qanotlari va patlari to'kilgan, endi hech bir ishga kuchi qolmagan g'amgin va hijolat tortgan qushga aylangan Simurg' obrazini ko'ramiz³. Shu o'rinda bir savol tug'iladi. Nega Siyovush Kasroi hayotdagi umid va yelib-yugurishni ifoda etgan "Orash-e kamongir" dostonini yozib turib, uning ketidan ma'yus va g'amgin she'rlarni o'z ichiga olgan "Xun-e Siyovush" dostonini yozdi. Mazkur to'plamdan o'rin olgan "Anduh-e Simurg'" ("Simurg'ning g'ami") she'rida bu najotbaxsh qushni shunday tasvirlaydiki, endi u harakat qilish kuchiga ega emas, hatto yordamini ham berolmaydi.

Siyovush Kasroi metafizik elementlarni kamaytirish va zaiflashtirish istagida insonni sahnada (asarda) namoyon qildi. Negaki, bu asarda inson o'z taqdiriga mas'uldir, u o'z kelajagi va taqdirini belgilaydi. Bu nazariya insonlar ongida Yevropada renessans davri boshlanishi bilan shakllangan. Galilo va Dekart kabi buyuk shaxslar yaratgan qonunlarida insonning kuchi va roli tabiat ustidan hokimligini aytib o'tganlar. Albatta bu fikrlar g'arbda shakllangan. Eronda esa bu tarzda fikrlar mavjud emas edi. Ammo Eron xalqining g'arb madaniyati bilan tanishishi, qolaversa Mashruta inqilobi ularning fikrlash tarzini o'zgartirib yubordi. G'arbliklarga xos fikrlar ba'zi Eron ziyolilarini jiddiy o'zgarishlar tomon chorladi. Inson taqdiri va uning diqqat markazida ekanligi zamonaviy shoirlar she'rlarida juda ko'p ko'rinda boshladi. Xususan, fors zamonaviy she'riyatining otasi Nimoning fikricha "Bir lahzada inson ijtimoiy holatini o'zgartirish uning qo'lida va irodasidadir – inson tarixning haqiqiy afsonasidir va hamma narsa undan yaralgan".⁴

¹ ادبیات پژوهش، شماره 9، پاییز 1388، مقاله حسین حسن پور آلاشتی، مراد اسماعیلی. "تحلیل اسطوره ها در اشعار سیاوش کسرای". ص 96

² Таржима мақола муаллифиники

³ اخوان ثالث، مهدی (1371) "سطرهای آخرین، کیان، سال دوم، شماره 8، صص 57-69

⁴ ادبیات پژوهش، شماره 9، پاییز 1388، مقاله حسین حسن پور آلاشتی، مراد اسماعیلی. "تحلیل اسطوره ها در اشعار سیاوش کسرای". ص 98

Shoir ikki yo'l o'rtasida qoladi. Bir tarafdin Eronliklarning ko'pchiligi milliy harakatining mag'lubiyatidan xafsalasi pir bo'lgan bo'lsa, ikkinchi tomondan o'z umidlari va istaklarini qo'ldan boy berishni istamas edi. Shuni ham aytish kerakki, u hayot va o'lim oralig'ida qolgan edi. Shundan ko'rinadiki mazkur majmuada umid va g'am, vatan taqdiri va ozodligi turadi.

Shunday qilib, Simurg' obrazi juda qadimgi davrlarda paydo bo'lgan, ezgulik timsoli, sharq xalqlari ijodkorlarining sevimli timsollari qatoriga kiruvchi qush obrazidir. Bu borada Eron zamonaviy shoiri Siyovush Kasroiy qush obrazini yaratishda semurg' obrazidan samarali foydalangan. Simurg' qushi "Avesto"da, o'zbek, fors va turkiy adabiyotlarda ijobiy va ezgulik timsolini ifodalovchi obrazlardan sanaladi. Simurg' qushidagi ulug'vorlik, insonparvarlik kabi fazilatlar, garchi turli-tuman syujetlar orqali kitobxon e'tiboriga havola etilgan bo'lsa-da, sharq xalqlari madaniyatining o'zaro uyg'unligini namoyon qiladi. Turli davrlarda sharq xalqlari boshidan kechirgan og'ir vaziyatlar, taqdir sinovlari hamda jamiyatda yuz bergan o'zgarishlar Simurg' qushi timsolida badiiy to'qimalar asosida yoritib berilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Klyashtorina V.B. Novaya poeziya v Irane. - M. 1975
2. M. Jo'rayev. Folklorshunoslik asoslari. - Toshkent, 2008
3. Oltin beshik. O'zbek xalq ijodi. - Toshkent, 1988, 214-bet
4. Abulqosim Firdavsiy. "Shohnoma" (Saylanma) T. - 2012.
5. Hamidjon Homidiy. "Firdavsiy va o'zbek adabiyoti" T. - 2012

6. اخوان ثالث، مهدی (1371) "سطرهای آخرین، کیان، سال دوم، شماره 8
7. ادبیات پژوهش، شماره 9، پاییز 1388، مقاله حسین حسن پور آلاشتی، مراد اسماعیلی. "تحلیل اسطوره ها در اشعار سیاوش کسرای"

"QUYONLAR" QISQA ROMANIDA LAKONIZM VA BADIY TIL XUSUSIYATLARI.

NASIBA UMAROVA

Tayanch doktorant, TDSHU

Annotatsiya. Roman taraqqiyot yo'li har bir jamiyat, har bir millat, har bir xalqning badiiy-estetik qarashlari va qadriyatlari, badiiy tafakkuri, fikr-o'ylari, qiziqishlari, qiyinayotgan muammolari kabi bir qancha xususiyatlarining badiiy in'ikosi sifatida shakllanib, o'sha elatning badiiy tafakkuri darajasini bildirar ekan, u har bir davr uchun asosiy mezon bo'lib qolaveradi. Har qanday roman poetik tahlilidagi janr me'yor va mezonlari, badiiy usullari, tasviriy vositalari, g'oyaviy tamoyillari, uslubiy o'zgarishlari har qanday davrda o'zgaradi, yangilanadi, takomillashadi. Shuning uchun ham roman janri taraqqiyotini ma'lum bir qonuniyatga bo'ysundirishning yoki ma'lum bir qolipga solishning ham iloji yo'q. Roman tadriji – davriy hodisa bo'lib, u doim o'zgarishda va yangicha izlanishda bo'ladi. Shu sabab bu janr xususiyatlaridan kelib chiqqan holda yana yangicha talqinlar va yangicha yondashuvlar paydo bo'lib boraveradi. Misr romanchiligining tarixi, taraqqiyot tamoyillari qisman o'tmish va asosan zamonaviy voqelik bilan belgilanishini hisobga olgan holda, XX asrga kelib avval g'arb romanchiligi so'ngra rus romannavisligi va bir tarafdin milliy meros an'analari ta'siri ostida shakllanganini kuzatamiz. Misrdagi tarixiy-siyosiy, ijtimoiy-madaniy hodisalar albatta yozuvchilar e'tiboridan chetda qolmay, yangi o'zlashgan uslublar va yangi usullardan foydalangan holda romanlar yaratila boshlandi. Bu romanlar o'sha davr qiyofasini yorqin aks ettiruvchi oyna misol Misr xalqining ijtimoiy va g'oyaviy qarashlarini